

Euskaltzainik osoena

Euskara batuaren aitzindari eta hizkuntzalari nekazina izateaz gain, herriari euskararen garrantziaren kontzientzia politikoa hartzen lagundu zion Txillardegik, bizitza osoko lan oparo eta etengabean.

Txillardegik, ia, Donostian EHEK antolatuta egin zioten omenaldian. ANDONI CANELLADA / ARGAZKI PRESS

Iñaki Petzarroman

Merezimendu asko ditu Jose Luis Alvarez Enparantza Txillardegik hizkuntzaren eta euskararen alorrean. Baina bat aipatzekotan, du-darik gabe, euskara batuaren alde egindako lana da. Hura izan zen, frankismoaren garaiko urte ilun eta testuinguru politiko zailean, euskara batua sortzeko eta Euskaltzaindia zeregin horretaz jabetzeko lan gehientsuen egin zuen euskaltzalea. Ez zegoen bakarrik, jakina, baina gazte belaunaldi berri baten buru Txillardegik izan zen. Gazte belaunaldi horrek Koldo Mitxelenaren babesa lortu zenean sortu zuen Euskaltzaindiak, 1968ko Arantzazuko batzar sonatuan, euskara batua.

Ez zen lan erraza izan. Etsai asko zituen euskara batuak orduan, eta ez preseski frankismoaren erregimenean bakarrik. Euskaltzaindian bertan ere asko ziren euskara batua sortzearen aurkakoak. Hala aitortu zuen Koldo Mitxelenak berak, 1959an, Txillardegik euskara batuaren beharraz egindako hitzaldi baten harian: «Gutxi gora behera bat gatoz. Eztut uste, ordea, gaur batasunik egin ditekeanik».

Bi ziren euskara batua egiteko korronte nagusiak: Federico Krutwigena bat, eta Txillardegik eta Mitxelenarena bestea. Krutwig getxotarra zen, baina gurasoak alemanak zituen, eta haren eredu germaniarra zen. Funtsean hauxe proposatu zuen euskara batua egiteko: alemanek Lutero-ren biblia hartu zuten bezalaxe, euskaldunek Lizarragarena hartzea eta eredu moduan erabiltzea. Ez zuten eredu hori ontzat jotzen Txillardegik-eta. «Euskara hura oso bitxia zen guretzat: *ikus nuen* beharrea, *ikus neban* erabiltzen zuen, eta *esan zion: erran ziotzon*. Oso hizkuntza artifiziala zen hori, eta gu horren kontra geunden».

Mitxelenak zioen euskara batua inork erabili eta osatuko ba-

Txillardegik, euskal 'intelligentsia'-ren haritik

Andres Urrutia
Euskaltzainburua

Unibertsitatean harrapatu nau Txillardegiren heriotzaren albisteak, hain zuzen ere, euskarazko ekitaldi batean. Hona nire lehen burutazioa, Txillardegiren gomutan: euskara eta unibertsitatea. Bera, beste batzuekin batera, errealtate horren egilea izan zen. Gero, jakina, bestelako kon-

tuak etorri zaizkit burura, hala nola, behinolako hitzorduak, Ned Thomas galestar soziolinguistarekin, Ondarroan emandako hitzaldi hura edota hamaika ekimen eta lan, euskararen sustatze eta babesletza zereginetan gauzatuak.

Belaunaldiegi dagokienez, Txillardegik ekarri zigun guri, joan den mendeko 50-60 hamarkadetan jaiotakoei, halako haize berria, desberdina, nobela zein saia-

kera arloetan eta, oro har, gizartearen eta kulturgintzaren esparru anitzetan. Osterantzeko tenore horrek zekarren, ekarri ere, euskararentzat etorkizuna eta bizi-raupena.

Ingurukoa aintzat hartuta, Txillardegik, beste askoren antzera, oro egilea izan da euskalgintzan, teorikoa nahiz eragilea. Letraz letra irentsi genituen gutariko askok, gose eta ezin ase ari ginenok euskararen munduan, haren la-

nak eta tituluak, euskara batuaren eraikitze prozesuan.

Euskara batua, euskararen eraberritzea, euskararen normalizazioa... orduko kezka eta ardurak ziren, egun ere euskaldunoi ezinegona ekartzen digutenak. Txillardegik, bistan da, horiek askatu, erraztu eta aurreratu ahalegindu da.

Kontuak kontu, Txillardegik gerra osteko euskal *intelligentsia*-ren berregite prozesuan zeregin

esanguratsua bete ditu. Era berean, esker abertzalearen ildoan, ezbairik gabe, hots handiko lana egin du, ekintzaz nahiz lekukotzaz. Nobela egilea, saio egilea, soziolinguistikaren inguruko aditua, kazetaria eta maisua, irakaslea, aukera guztiak baliatu zituen edonon eta edonoiz, euskararen aldeko ideiak barreiatzeko eta gizarteratzeko.

Luze eta sakon jardun du Txillardegik euskalgintzan eta

zuen Bizkai-gipuzkoetako gazte euskaldunek egingo zutela eta haientzako erabilgarri izango zen hizkuntza erabili behar zela batuz. Txillardegik-eta ez zuten egokien ikusten bizkaiera, eta, Oiarzun, Sara zein Elizondo arteko euskalkien nahasketa bat proposatu zuten euskara batuarentzat. Funtsean eredu hori onartu zen, bizkaiera baztertua.

1964an jarri zituzten eredu horren oinarriak Euskal Idazkaritza Elkarteak Baionan egin zuen bileran. Bilkura bertan ziren Jose Angel Irigarai, Benito del Valle, Julen Madariaga, Piarres Laffite, Jean Louis Davant eta beste hainbeste lagun, Mixel Labegerie abeslari eta diputatua lehendakari zutela. Elkarte horren proposamena —Txillardegik idatzia eta 1958ko *Batasunerako bidea* txostenari fidelki jarraitzen ziona— izan zen euskara batuaren hazia. Besteak beste, eredu berriaren idazkera, deklinabidea, aditza eta *h*-aren erabilera zehaztu zituzten.

Argi zuten Txillardegik zertarako behar zen euskara batua: sortzen ari ziren ikastoletan, gau eskoletan, hedabideetan, bizitzaren alor guztietan erabiltzeko. Hala, euskara batuak erabilgarria izan behar zuen, euskaldun guztiok elkar ulertzeko bide eman behar zuen. Honela azaldu zuen ideia hori *Zeruko Argia*-n 1970ean idatzitako *Euskalkietatik euskerara* artikuluan. «Zer idatzi behar du zerbait esan nahi duenak: *ekarri dabela, ekarri duela, ekarri duala, ekai doala, ekharri dala, ala ekharri dila?*» Ez esan, gero, gauza hauek txikikeriak direnik: gauza hauetxek dira-ta, aitzitik, gure hizkuntzaren *patois-keria* eta hondamena. Gazteleiaz ezin ditike idatz: *hemos ido, hemos ido* edo *amos io*, idazlearen gogara. Ez, Ez frantsesez edo errusieraz ere. Zergatik bai euskaraz? *Aberastasu*na esan ohi den saltsa-nahaspila hori ez ote da, ordea, beste akats sakonago baten oihartzuna? Alegia: gure leinukeria, gure tribalismoa, eta Kondaira-Aurretik ezin irtezea».

horren barruan, Euskaltzaindian ere. Haren emaitzak eredugarriak eta aintzat hartzekoak dira eta haren merituak zalantzarik gabekoak. Aspaldiko euskaltzain urgazlea izanik, harriduraz ikusi genuen askok haren hautagaitzak ez zuela aurrerapiderik izan euskaltzain oso izateko. Urte batzuk geroago, euskaltzain ohorezko izendatu genuen eta berak izendazio hori baino, nahiago izan zuen eta biziki eskertu ere, Euskaltzaindiak eta Euskal Herriko Unibertsitateak batera argitaratu eta Henrike Knörr zenaren eta Pilartxo Etxebarraren zuzendaritza pean

Ez zen zeregin horretan geldirik egon Txillardegik. *Sustrai bila* liburua idatzi zuen 1970ean, eta *Oinarri bila* 1977an, euskara berriaren inguruko zalantzak eta dudak uxatzeko adibideak emateko. *Euskara batua zertan den* liburua Arantzazuko batzarretik 1974ra arte Euskaltzaindiak garatutako guztia bildu zuen. *Euskal gramatika* (1978) liburua euskara batuaren lehen gramatika osoa bildu zuen. Eta, azkenik, *Euskal Aditx Batua* liburua idatzi zuen, adizkiak modu pedagogikoan zabaltzeko. Azken urteotan bereziki kezkatuta agertu da fonetikaren alorrarekin, hor ikusi izan dituelako joera kezagarri batzuk: «Izkribuzko euskara batzen eta finkatzen ari bada ere, ahozko euskara inoiz baino okerrago dago gaur: erdal interferentziak azkartu eta ugalduta, euskal sena ahuldu eta suntsitu baita euskaldunik gehienengan», idatzi zuen *Euskal Fonologia* liburua.

Estatuaren beharra

Euskara, zerbaitetarako bazen, erabiltzeko zen. Eta hori garbi zuten Txillardegik. Eta gogor kritikatu zituen euskarari maitasunezko hitzak bota bai baina egunerokoan erabiltzen ez zuten politikari eta eragileak. Egoera horri aurre egiteko sortu zuen, beste hainbat lagunekin batera, Euskal Herrian Euskaraz elkarte 1981ean. «Euskara beti bigarren mailan geratzen zela ikusten genuen, eta horri gogor aurre egin behar zitzaioke sortu genuen».

Hasieratik lotuta ikusi zituen bi kontzeptu hauek: aberria eta hizkuntza. Euskara beti bigarren mailan ikusteak sortu zion, gazte-gaztetan, harekiko interesa. Etxean, gurasoak euskaldunak izan arren, ez zitoten inoiz euskaraz egin: «Egoera diglosia garbia zen, eta gauza serioetarako espainola erabiltzen zen. Jende arruntarekin, baserriarekin-eta, euskaraz egiten zen. Diglosia zegoen, eta, gainera, zentzurik txarrenean». Etxetik at ikasi zuen, beraz, euskara.

jaso zuen omenaldi liburua, *Nerekin yaio nun*, 2005. urtean. Falta zena Euskaltzaindiaren literatura batzordeak ondu zuen 2007. urtean, haren lehen nobela, *Leturiaren egunkari ezkutua*, aztergai hartu jardunaldi batean eta emaitzak kaleratu zituenean urte bereko Euskera agerkarian.

Joan zaigu Txillardegik. Etxeko-ei, bihotz-bihotzez, doluminak. Euskalgintzari, aldiz, itxaropena, garai latz hauetan, apartera joan gabe, gurean baititugu aurrera egiteko gidariak. Besteak beste, Jose Luis Alvarez Enparantza, *Txillardegik*.

Martin Ugalde, Txillardegik eta Joxe Austin Arrieta, *Euskaldunon Egunkaria*-ren 10. urteurrena ospatzen. EGUNKARIA

Eta, egoera horri aurre egiteko, kulturaren munduan ez ezik, politikaren alorrean ere lan egin zuen Txillardegik. Garbi zuen betetako normalizazio politikoa lortzeko euskarak estatu bat behar duela, haren normalizazioa babesteko duena: «Estatu batekin, agian, euskara ez da salbaturik; baina estatutik gabe, ziur ezetz». Izan ere, arriskuan ikusten zuen euskara frankismoaren urte ilunetan, eta arriskuan ikusten zuen gaur egun ere: «Arriskuan gaudela ez dugu sinesten. Baina, nire ustez, ikusita dago: ez bada beharrezkoa bere lurraldean, hizkuntza batek jai du. Eta hemen oso ondo bizi liteke euskaraz fitsik ulertu gabe».

Ezker abertzalearekin eta ETArekin izandako harremanaren ondorioz, Euskaltzaindiak uko egin zion Txillardegiri euskaltzain osoaren kargua emateari. Hiru aldiz ukatu zion akademiak merezimendu hori Txillardegiri: 1980an, 1987an eta 1988an. 1995ean ere proposatu zuten Maria Labaien postua hartzeko, baina orduan Txillardegik berak egin zion uko izendapenari.

Hala, euskara batuaren alde lan mardulenetakoa egin zuena Euskaltzain oso izendatu gabe joan da. Minik gabe, ordea. Hala aitortu zion iaz BERRIA-ri egindako elkarrizketan. «Niretzat garai batean mingarria izan zen, baina gaur egun jada ez». Karguak baino, egindako lanek erakusten dute merezimendurik bazuen edo ez. Haren ibilbideak ez du zalantza handirik utzi horretaz.

Euskarari eskainitako bizitza

Lurdes Auzmendi
Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza
Politikarako sailburuordea

Historiak Txillardegik asko gogoratuko ditu. Politikaria. Idazlea. Hizkuntzalaria. Diktadura garaian bere ideietatik erberatu behar izan zuena. Eta, jakina, guztien gainetik, euskaltzalea. Bizitza emankorra izan da harena.

Kosta egiten zait imajinatzea nolakoa izango zen euskara Txillardegik gabe. Euskara batuaren sorrera Koldo Mitxelena, Aita Villasanteri eta Txillardegiri berari, besteak beste, zor baitiegu. Euskara baturik ez balego, gure hizkuntza bospasei dialektotan zatiturik legoke, bakoitza bere aldefik, besteetatik bereizteko norgehiagoka agian. Euskara baturik gabe, ez genuke unibertitate, administrazio edo telebistatik edukiko euskaraz. Euskara ez litzateke hizkuntza moderno bat izango, zientzian eta Interneten naturaltasun osoz erabiltzen dena.

Bistan denez, euskarazko literaturak ez zuen inoiz lortuko gaur duen maila euskara baturik gabe. Eta Txillardegik arlo horri egin zion ekarpena funtsez-

koa da. *Leturiaren egunkari ezkutua*-k, 1957an argitaratuak, gure hizkuntza garai hartan munduko beste hizkuntza batzuetan adierazitako sentimenduei ireki zion. Eleberrri hori mugarri bat izan zen euskararen literaturaren historian. Ia sinestezina da euskara ama hizkuntza ez zuen norbaitek hain maisutasun handiaz idatzi ahal izatea euskaraz. *Leturia*-z geroztik, euskarazko literatura lehen leerroan izan da.

Ezin dugu Txillardegik soziolinguista ahaztu. Saussure, Whorf, Lévy-Strauss eta Lacan-en teoriaren zenbait osagarri hartuz, bere teoria berezia sortu zuen. Euskara euskaldunen arimarekin bat egin zuen. Zuzen edo oker, sinemen hori haren lan guztietan igartzen da, eleberrietan, saiakeretan, artikuluetan eta idatzirik utzi zuen gramatika bertan ere bai. Euskararik gabe ez dagoela Euskal Herriko ulertzen lagundu zigan gure belaunaldiko askori.

Jose Luis Alvarez Enparantza hil da. Agian Larresoro, Igara, Harribizketa eta Goihenetxe ere hil dira (erabili zituen beste izen goiti batzuk aipatzeagatik). Baina Txillardegik beti biziko da gure artean.